

**A CASA DOS ENCONTROS DIXITAIS.
A TECNOLOXÍA AO RESCATE DA
TRADUTORA EDITORIAL EN APUROS.**

Eva Almazán

AMIS, Martin (2006) *A casa dos encontros*. Tradución de Eva Almazán García. Vigo: Editorial Galaxia. 290 páx. ISBN 84-8288-951-6.

Desde hai uns anos estamos a asistir ao que se deu en chamar o proceso de profesionalización da actividade tradutora dentro do sistema editorial galego. Movémonos desde un escenario anormal, no cal o tradutor literario por excelencia é un intelectual polifacético e galeguista militante, cara a un escenario normal, no cal a maior parte da literatura traducida é producida por un corpo de profesionais que fan da tradución o seu *modus vivendi*. Unha das consecuencias deste proceso de profesionalización é a importación á tradución editorial de modos e instrumentos de traballo propios doutros ámbitos da profesión tradutora. No que segue exemplifícase esta tendencia xeral co relato dun caso particular: a tradución para o galego da novela do británico Martin Amis *House of Meetings*, publicada en 2006 por Galaxia co título *A casa dos encontros*. Como se verá, o relato das circunstancias en que se creou o texto galego constitúe un exemplo tan accidentado como ilustrativo de como certos recursos tecnolóxicos habituais no exercicio da tradución xeral ou técnica poden entrar no ámbito da tradución editorial para rescatar a tradutora en apuros.

Do atril ao texto electrónico

Hoxe en día hai tres modos principais de pór á disposición dun tradutor o texto orixinal que se ha de traducir. O primeiro modo é o tradicional: entregarlle ao tradutor o texto en papel (por exemplo, en forma de libro). O uso do orixinal en papel, prevalece no ámbito da tradución editorial en xeral e literaria en particular. Algunhas das razóns que poden explicalo son as inercias herdadas dos tempos en que esta era a única forma de presentación do orixinal, certa bibliofilia compartida por editores e tradutores, a simple inexistencia doutros formatos no caso de orixinais antigos ou a resistencia das editoras a deixar saír da casa os arquivos de composición por medo á piratería.

O segundo modo de presentación do texto orixinal é o arquivo electrónico en formato gráfico (por exemplo, un arquivo JPEG); enténdese por isto calquera arquivo que leve á pantalla do ordenador o texto dun libro, mais sen ofrecer a posibilidade de manipular o texto (copialo, pegalo, cortalo, borrarlo, modificalo, contalo...).

A maior parte das veces ese texto gráfico é o resultado de dixitalizar un texto orixinal presentado en papel; en ocasións a iniciativa (e incluso a tarefa en por si) correspóndelle ao tradutor. As dúas vías principais para converter un libro impreso nun arquivo de texto en formato gráfico son o escaneamento e a fotografía dixital, con ferramentas que van das domésticas (un escáner de man e fotografía a pulso, por exemplo) ás profesionais (como sería o caso dun escáner de cristal en V e da fotografía con trípode específico para documentos).

O investimento de tempo e esforzo (e cartos) para dixitalizar un libro en papel como paso previo á súa tradución ten sentido se reparamos nas vantaxes para o tradutor que leva aparelladas o texto gráfico: traballar co texto orixinal e o texto traducido nunha pantalla partida (en horizontal ou vertical, segundo a preferencia do tradutor) significa evitar o continuo desprazamento da vista desde o monitor ao atril e viceversa, o que aforra tempo, descansa a vista (librada de reenfocar constantemente) e descarga de traballo o triángulo que forman a caluga e os ombreiros. Amais diso aforra espazo na mesa de traballo e permite unha mobilidade total: cun ordenador portátil, cun simple dispositivo de memoria ou mesmo con ferramentas de almacenamento remoto, o contorno de tradución (texto orixinal e texto traducido) pode reproducirse en calquera ordenador propio ou alleo sen necesidade de transportar un libro que pode ser fráxil, pesar moito ou simplemente non estar á disposición constante do tradutor.

O terceiro formato de presentación do texto orixinal vai aínda máis alá: trátase do arquivo con texto editable, isto é, un arquivo que contén un texto que podemos manipular (por exemplo, un documento TXT). As vantaxes do texto electrónico son as mesmas ca as ofrecidas do texto gráfico máis unha interesantísima serie de posibilidades: a cuantificación de volumes textuais (en palabras ou caracteres, que son as unidades de tarificación máis manexadas na profesión tradutora), a localización instantánea de pasaxes do texto orixinal, o uso de aplicacións lingüísticas (extractores de concordancias, analizadores estatísticos, pretradutores automáticos, memorias de tradución, dicionarios electrónicos etcétera), por citar algunhas delas. De feito, as vantaxes de contar cun orixinal electrónico de texto editable son tantas que moitos profesionais da tradución lles aplican tarifas sensiblemente máis elevadas (a modo de penalización) aos textos que non se presentan en tal formato.

O texto electrónico pode chegarlle ao tradutor literario por distintas vías. Para empezar pódese recorrer ao arquivo gráfico (escaneamento ou fotografado) do que se falou anteriormente e sumarlle a continuación un re-

coñecemento de caracteres. Un bo programa específico e mais certas doses de paciencia á hora de comprobar a integridade e a corrección do resultado devolven textos electrónicos de calidade. A forma máis rápida, cómoda e fiable de obter un texto electrónico é, non obstante, obtelo directamente da editora encargante, ben en formato de procesador de textos (un orixinal que aínda non pasou polos maquetadores) ou ben en formato xa composto (o mesmo arquivo que se lles pasa aos impresores para proceder coa tiraxe).

Este terceiro escenario, o dun texto orixinal que se lle presenta ao tradutor en formato de arquivo electrónico de texto editable, corresponde ao acontecido no proceso de tradución de *A casa dos encontros*. A principios de 2006, cando se inicia o traballo de tradución, *House of Meetings* era un texto inédito que os axentes de Martin Amis puñan á disposición dos seus editores, tanto dos que habían publicar a versión orixinal coma dos que se ocuparían das súas traducións; aínda habían de pasar meses antes de o libro orixinal ver a luz. Estas circunstancias son cada vez máis comúns no noso sistema literario en xeral e na andaina de Galaxia en particular, comprometida nos últimos anos a pór á disposición do público traducións de obras estranxeiras en tempo e forma. A concertación de calendarios de publicación de maneira que os orixinais e as súas traducións (ou as traducións a distintas linguas dun orixinal) cheguen ás librerías ao mesmo tempo muda obrigadamente a forma de encarar o proceso de tradución, por parte tanto dos tradutores coma das editoras. Así as cousas, o orixinal da novela de Martin Amis que se empezou a traducir era un arquivo de texto saído do ordenador do propio autor. Velaquí, na seguinte ilustración, a primeira páxina do tal orixinal:

House of Meetings

Martin Amis

Dear Venus:

If what they say is true, and my country is dying, then I think I may be able to tell them why. You see, kid, the conscience is a vital organ, and not an extra like the tonsils or the adenoids.

Meanwhile, I offer my congratulations. You now join a substantial contingent of young people – those condemned to tout the festering memoirs of an elderly relative. Still, you won't have to go far: the Gagarin Press on Jones Street. Ask for Mr Nosrin. Do not worry: I won't be going the way of that fuddled deviant we read about, who sent whole rolls of his handiwork to One Hour Photo. Everything is paid for and Nosrin has been squared. Besides, he's a compatriot of mine, so he'll understand. I'd like a print-run, please, consisting of a single copy. It is yours.

You were always asking me why I could never 'open up', why I found it so hard to 'vent' and 'decompress' and all the rest of it. Well, with a past like mine, you pretty much live for the interludes when you aren't thinking about it – and time spent talking about it clearly isn't going to be one of them. There was a more obscure inhibition: the frankly neurotic fear that you wouldn't believe me. I saw you turning away, I saw you turning your face away and slowly shaking your lowered head. And this was for some reason an unendurable prospect. I said my fear was neurotic, but I know it to be widely shared by men with similar histories. Shared neurosis, shared anxiety. Mass emotion: we will have to keep returning to the subject of mass emotion.

When at first I assembled the facts before me, black words on a white page, I found myself staring at a shapeless little heap of degradation and horror. So I've tried to give the thing a bit of structure. Inasmuch as I could locate some semblance of form and pattern, I felt less isolated, and could sense the assistance of impersonal forces (which I badly needed). This intimation of unity was perhaps delusive. The fatherland is eternally prodigal with anti-illuminations, with negative epiphanies – but not with unity. There aren't any unities in my country.

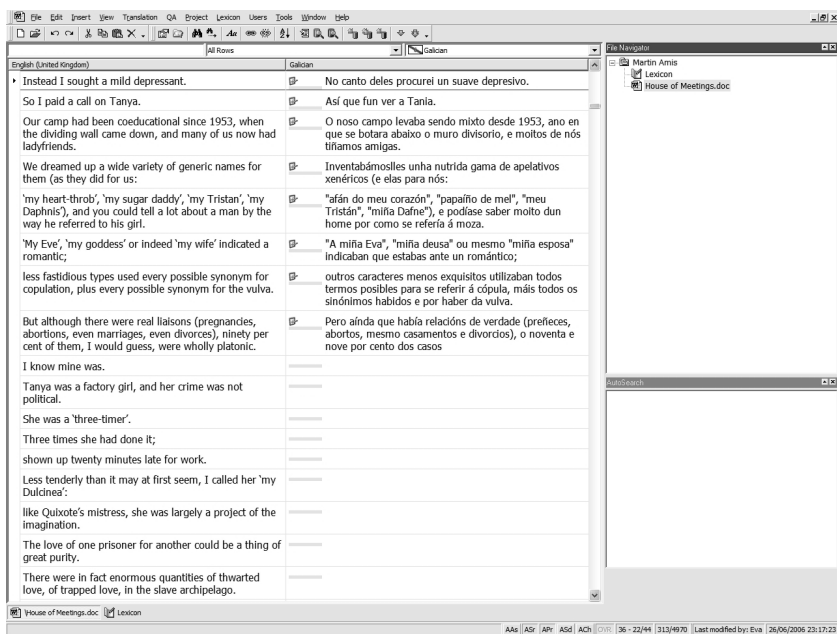
In the 1930s there was a miner called Aleksei Stakhanov who, some said, unearthed more than a hundred tons of coal – the quota was seven – in a single shift. Hence the cult of the Stakhanovites, or 'shock' workers: canyon-fillers and mountain-flatteners, human bulldozers and excavators. Stakhanovites, very often, were obvious frauds; very often, too, they were strung up by their mates, who hated the ballooning norms ... There were also 'shock' writers. They were taken off the factory floor, in their thousands, and trained to write propaganda in the guise of prose fiction. My purpose is

Da pantalla partida ao contorno de tradución

Cando o tradutor recibe o orixinal en formato electrónico con texto editable, coma neste caso, pode actuar de distintas maneiras. Unha delas desaproveita por completo as vantaxes que ofrece tal formato, pois pasa por sacar pola impresora o texto orixinal e traballar cos papeis resultantes colocados no tradicional atril. Outros sistemas aproveitan parte das vantaxes: é o caso, por exemplo, da apertura de dúas fiestras de procesador de texto, unha co documento orixinal e a outra coa tradución, e a súa colocación simultánea na pantalla (en partición horizontal ou vertical). Tamén hai tales que crean unha táboa con dúas columnas (a esquerda para o texto orixinal e a dereita para a tradución). Existe así mesmo a estratexia rápida (e perigosa) de sobrescribir a tradución por riba do texto orixinal. Mais o tradutor que aspira a tirar partido de todas as posibilidades que lle ofrece o texto electrónico traballará sen lugar a dúbidas nun contorno de tradución integrado.

Un contorno de tradución é unha aplicación informática específica para a actividade de tradución profesional, consistente nunha interface adaptada á tarefa en cuestión e unha ampla gama de funcións útiles (como unha memoria de tradución, un xestor de terminoloxía ou un complexo sistema de control de calidade, por exemplo). Inicialmente concibidos como simples memorias de tradución para ámbitos de tradución técnica e especializada, ao evolucionar cara a concepcións integradoras veñen ampliando o seu campo de aplicación e a súa popularidade noutras dimensións tradutoras, como é o caso da tradución editorial e literaria. Así se traduciu *A casa dos encontros*.

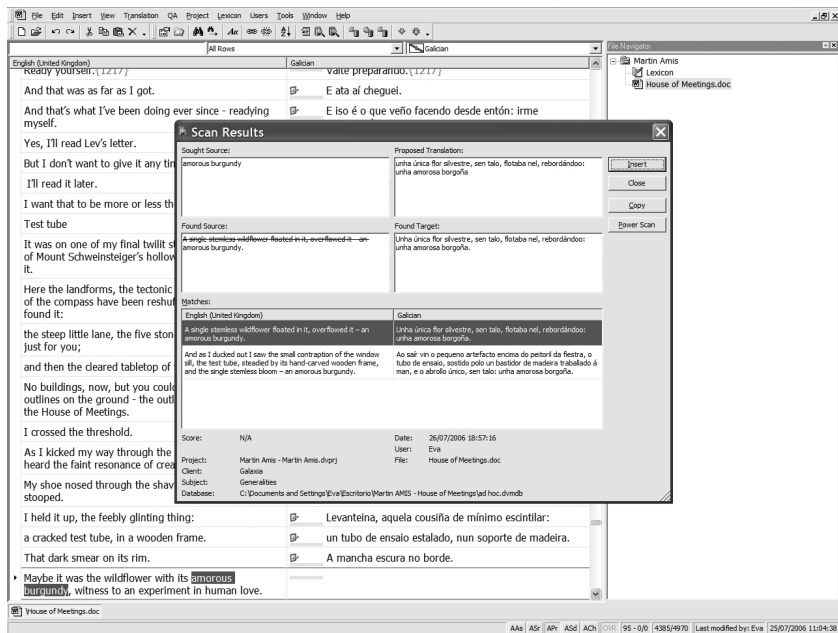
O traballo nun contorno de tradución comeza coa importación do documento orixinal. A aplicación extrae o texto e desbota todo o formato que o acompaña, como negras, cores, tipos e tamaños de letra etcétera: o tradutor céntrase no texto en por si e sabe que o programa se ocupará de reproducir, na fase última, todos os formatos presentes no orixinal. Así, a interface coloca o texto inglés de *House of Meetings* na metade esquerda da pantalla e reserva a metade dereita para ir introducindo a tradución galega. O texto orixinal preséntase segmentado: cada anaco enche unha cela da columna; os criterios de división estándar (que a grandes trazos identifican segmento con texto contido entre punto e punto) son modificables; ademais é posible unir ou separar segmentos segundo conveña no transcurso do proceso de tradución para salvar as diferenzas interlingüísticas de organización do discurso. Velaquí un exemplo do aspecto que presenta a interface nun punto concreto do traballo:

As vantaxes de introducir os contornos de tradución no ámbito editorial son múltiples: a cómoda interface garante que o texto orixinal estea permanentemente á vista, aliñado coa súa tradución; a segmentación do texto, a súa presentación e mais unha función específica de alerta impiden que quede sen traducir frase ningunha do texto; a función de reconto (en palabras e caracteres, do texto orixinal e da tradución) permite saber en cada momento que porcentaxe de texto vai traducido, canto queda por traducir e en canto aumenta ou diminúe o texto respecto do orixinal; a segmentación do texto en microunidades permite navegar (e mesmo traducir, se fose necesario), na orde desexada: poderíase comezar a traballar na páxina 56, por exemplo, e volver despois ao principio sen necesidade de recompor parágrafos nin páxinas; etcétera. Mesmo o sistema de memoria de tradución, consistente nunha base de datos que almacena fragmentos orixinais aliñados coas súas traducións, e cuxo proveito destaca infinitamente máis noutros ámbitos de tradución (textos de estruturas repetitivas con repertorios léxicos pechados, como receitas de cociña, por exemplo), conforma unha axuda interesante para o tradutor literario que procura a coherencia interna do texto nun proxecto que, podendo significar un traballo de meses, desafia a mellor memoria humana.

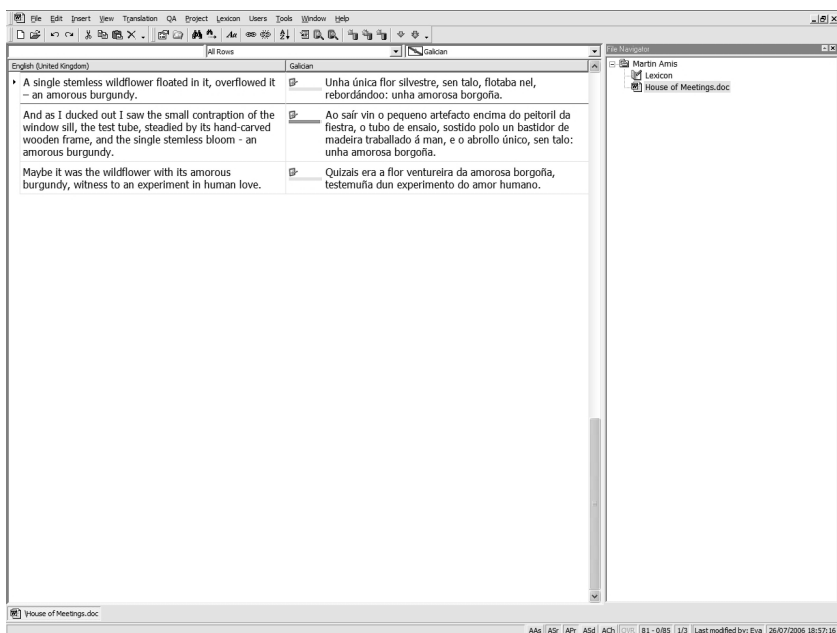
Atopamos un exemplo ilustrativo na pasaxe da novela que xustamente lle dá título. En tres puntos do libro o narrador visita a casa dos encontros; falamos da casa de madeira onde teñen lugar os *vis-à-vis* dos presos e as súas esposas no gulag en que se desenvolve a primeira parte da historia (ou toda ela, pois

o narrador sae do campo en corpo, mais non en espírito). Cando o narrador acompaña á casa dos encontros o seu irmán Lev, que se vai ver nela con Zoia, repara nunha flor venturera que alguén meteu nun tubo de ensaio e pousou no peitoril da fiestra. O narrador, como se dixo, volve sobre ese momento en tres puntos da narración: ao principio do libro (páxina 15), no medio (páxina 104) e na súa visita final ás ruínas do gulag (páxina 175). O regreso narrativo apóiase na recorrencia do motivo da flor e na reprodución do discurso: as expresións con que se describe o momento son parcialmente coincidentes. Aí entran as funcións de memoria electrónica de tradución para axudar e complementar a humana:

Como se ve, chegados ao momento de traducir a pasaxe da páxina 175, a memoria de tradución ofrece en cuestión dun segundo as traducións que se lle deran á expresión nas páxinas 15 e 104, o cal permite manter a coherencia (se iso é o que se desexa) sen necesidade de investir tempo e esforzo en localizar as citas, no orixinal primeiro e na tradución despois.

Outra función do programa, a de filtraxe, permite localizar e listar instantaneamente os segmentos en que aparece a expresión en cuestión, o que permitiría corrixir problemas de coherencia (se é desexable que se traduza o mesmo discurso na mesma liña, como ocorre neste caso) ou de repetición (se a mesma tradución se fixer pesada):

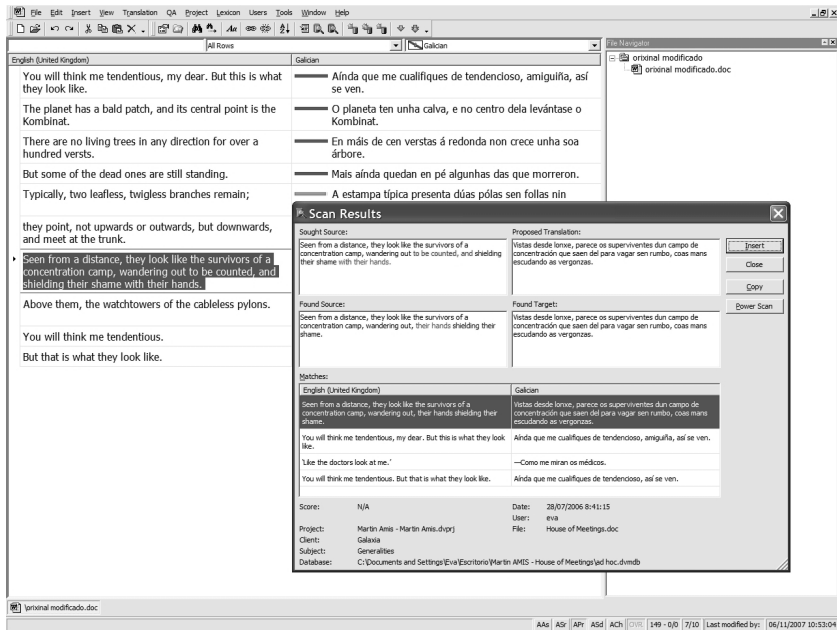

Como vemos ilustrado neste exemplo, ambas as dúas funcións resultan extremadamente útiles en *A casa dos encontros*, un texto no cal o narrador regresa, tanto mental como fisicamente, a determinados puntos do espazo e do tempo da súa historia, o que en ocasións queda reflectido na repetición —literal ou libre— de expresións lingüísticas.

Do cotexo no papel ao sintetizador de voz

Completada e revisada a tradución do orixinal, o texto galego exportouse do contorno de tradución: o resultado foi un arquivo de texto idéntico canto ao formato ao *House of Meetings* orixinal, mais co texto en galego. Procedeuse nese punto a revisar o texto como obxecto independente, a retocar o formato e facer todos os axustes previos á entrada na fase de maquetación. Mais a historia de *A casa dos encontros* aínda había dar máis voltas. Entrementes saíra á luz a edición orixinal da obra; ao abrir o libro, detectouse una discrepancia entre o orixinal electrónico que se traducira e a versión editada da obra. A discrepancia estaba xa na primeira páxina. E había outra na segunda. E dúas na terceira. E tres na sétima... A partir de aí, as calas feitas ao azar indicaron que había diferenzas importantes en todas as páxinas: introducíanse e eliminábanse parágrafos, modificábanse anos, metíanse notas, reformulábanse frases... O panorama era apurado: había que axear a tradución ao novo orixinal, e todo iso estando na última fase do proceso e coa data de publicación moi próxima.

De haber tempo abondo, a mellor vía de actuación había ser a seguinte: reclamar dos editores o texto electrónico definitivo e “volver traducir”; a maior parte do texto estaría gardado na memoria de tradución; só habería que traducir as pasaxes novas e mais axustar aqueles segmentos en que a propia aplicación informática indicase a presenza de modificacións. A seguir preséntase un exemplo de como se desenvolvería o proceso de axustamento:

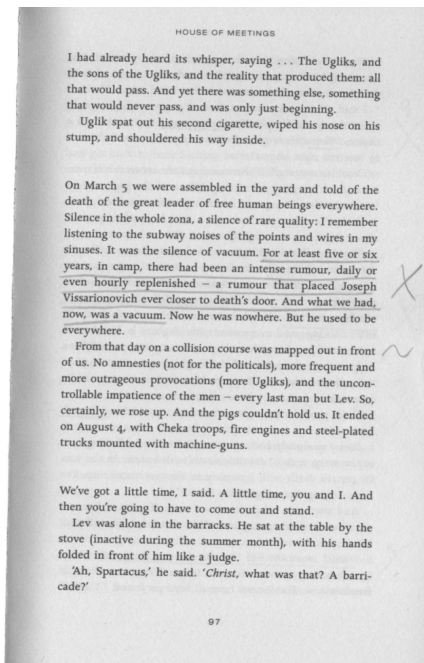
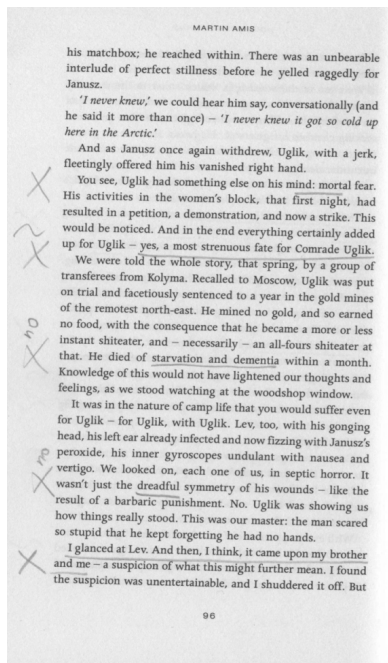
Como se ve, a memoria de tradución recorda cal foi a tradución da pasaxe orixinal e indica, cun código cromático, cales son as novidades: o vermello indica texto que desaparece, o verde marca o texto que muda de posición e o azul identifica o texto que antes non estaba. A tarefa de axustar a tradución ao novo orixinal continúa a corresponderlle ao tradutor, mais sen dúbida estas utilidades mecánicas aforran tempo e permiten investilo en tomar decisións de tradución.

Mais esta vía, que en condicións óptimas sería a máis axeitada, tivo que ser desbotada pola presión do calendario. Non abundaba o tempo para reclamar o texto electrónico definitivo nin para escanear e recoñecer o libro enteiro. A única opción factible pasaba por cotexar o texto inglés orixinario co texto inglés publicado para detectar as mudanzas e modificar a tradución xa feita en todo aquilo que cumprise.

Para comparar dous textos moi parecidos e rexistrar todas e cada unha das diferenzas que os distinguen hai distintas posibilidades. A primeira é a

tradicional: ir lendo e comparando liña por liña dous textos (neste caso, o orixinal electrónico e o libro), co investimento de tempo e concentración que isto esixe. A opción moito máis cómoda e rápida de usar as funcións de control de mudanzas que ofrecen os procesadores de textos máis comúns e algunhas aplicacións específicas quedaba desbotada pola ausencia do texto definitivo en formato electrónico. Así as cousas, neste punto da tradución de *House of Meetings* optouse por unha terceira opción: a utilización dunha aplicación de síntese de voz.

Un sintetizador de voz é unha aplicación informática que converte un texto escrito nun texto falado. Existe no mercado un gran número de aplicacións texto-voz, desde as gratuítas ás máis caras, con niveis variables de calidade e de naturalidade —mesmo con diferentes acentos— e os propios sistemas operativos adoitan incluír por defecto voces e motores de síntese. A estratexia aplicada neste caso foi a seguinte: o arquivo electrónico que contiña o primeiro texto orixinal de *House of Meetings* introduciuse nun sintetizador de voz, que procedeu a “lelo en voz alta” cunha voz electrónica. O discurso da voz electrónica foise cotexando co texto do libro definitivo. Cada vez que se chegaba a un punto de discrepancia entre o falado (texto orixinal inicial) e o escrito (texto definitivo en forma de libro), facíase unha marca no libro segundo un código de símbolos conformado ad hoc. Velaquí un exemplo das notas tomadas:

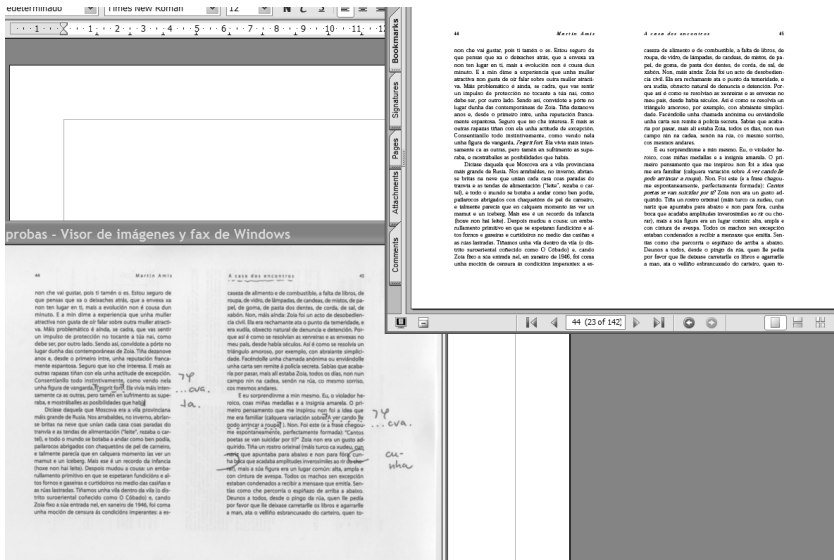
Este sistema de traballo permitiu detectar todas as mudanzas de maneira moito máis rápida ca as outras opcións posibles, sen que nada indique que a calidade do traballo fose menor. Acelerou e facilitou enormemente o seguinte paso, o axeitamento da tradución xa completa ao novo orixinal definitivo.

Das probas viaxeiras á fotografía dixital

Así que a tradución quedou modificada para axeitala ao novo orixinal, o proceso de edición continuou o seu camiño: nova revisión do texto galego, composición na maqueta, lectura das primeiras probas, introdución de correccións etcétera. Xustamente na fase de revisión de probas, que despois dos imprevistos descritos se facía xa contra o reloxo, volveron intervir ao rescate a tecnoloxía dixital e a aplicación de modos de traballo habituais noutros tipos de tradución.

Á parte das revisións que levan a cabo especificamente os correctores de probas profesionais, no noso sistema editorial é relativamente frecuente que os tradutores e os autores fagan unha última lectura dos textos para axustar aqueles detalles que quedaron pendentes ou simplemente modificar calquera cousa que lles pareza oportuna. Esta corrección de probas adoita implicar a viaxe dos tacos impresos das probas en, cando menos, unha ida e unha volta: da editora ao tradutor (limpas) e do tradutor á editora (con correccións). Se ademais o tradutor controla a introdución das correccións nas segundas probas, as viaxes duplícanse.

Na revisión das probas de *A casa dos encontros* usouse un sistema que aforrou tempo de viaxe das moreas impresas, amais de axilizar algunhas partes do traballo en por si. O sistema consistiu en fotografar, cun trípode especial e unha cámara dixital en modo de documentos, as páxinas das primeiras probas (que foran corrixidas á man e cos signos convencionais) e en recibir as segundas probas en formato electrónico. Chegado o momento de controlar a introdución das correccións, o traballo de ir pasando follas en dúas grosas moreas de papel para cotexar páxina con páxina resolveuse sen sacar a vista da pantalla do ordenador, alternando entre fotografía de probas e maqueta final cun simple atallo de teclado. Velaquí un exemplo ilustrativo:

A tradución desta simple estratexia, de uso cotián en campos da tradución técnica e comercial, na cal os prazos adoitán ser de vertixe e o teletraballo, ás veces de continente a continente, fai imposible a entrega en persoa ou mesmo por mensaxeiro de materiais impresos, permitiu que *A casa dos encontros* saíse da imprenta cando debía, a pesar de todo.

Conclusión: da anécdota á tendencia

Como se ve, a utilización no sistema editorial de ferramentas electrónicas recicladas doutros ámbitos da tradución profesional é máis ca unha anécdota. Nesta descrición da accidentada tradución de *A casa dos encontros* falouse de traballar cun orixinal electrónico, un contorno de tradución, un sintetizador de voz e unha cámara dixital, mais unha vista ao panorama xeral descubriríanos que actualmente son xa habituais (cando non imprescindibles) outras ferramentas como obras lexicográficas en formato electrónico ou orzamentadores automáticos, por exemplo. Esta importación de instrumentos e modos de traballo propios doutros campos da actividade tradutora non mellora en por si a calidade das traducións publicadas, mais sen dúbida axiliza a súa produción e acelera o control da súa calidade. Nun sistema que avanza cara á normalidade, estarmos máis preparados para seguir o ritmo do mercado non é pouco.